

Nr 24

Utlåtande i anledning av väckta motioner om viss kombination av påföljder för brott.

Första lagutskottet har behandlat två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 567 i första kammaren av herr *Sveningsson* samt nr 688 i andra kammaren av fru *Kristensson*. I motionerna, vilka är likalydande, hemställes att riksdagen måtte antaga följande

Förslag

till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom förordnas *dels* att i 26 kap. brottsbalken skall införas en ny paragraf betecknad 1 a, av nedan angiven lydelse, *dels* att 28 kap. 3 och 4 §§ nämnda lag skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

26 kap.

1 a §.

Om det prövas erforderligt att den tilltalade ställes under övervakning, må jämte fängelse understigande sex månader dömas till skyddstillsyn.

28 kap.

3 §.

Har den — — — särskilt stadgat.

Rätten äger besluta att förordnande som i första stycket sägs skall gå i verkställighet utan hinder av att domen å skyddstillsyn icke vunnit laga kraft. Har den dömde fyllt 23 år, må sådant beslut meddelas endast om särskilda skäl föreligga.

4 §.

Skyddstillsyn fortgår under en prøvotid av tre år. Vid tillämpning av 26 kap. 1 a § må prøvotiden bestämmas till kortare tid dock minst ett år.

Prövotiden räknas — — — den dömde.

Har rätten — — — för domen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1967.

Motionerna har remissbehandlats.

Gällande rätt m.m.

Jämlikt *brottsbalken* 1 kap. 5 § må ej dömas till flera påföljder för samma brott, med mindre annat är stadgat. Motsvarande huvudregel gällde även enligt strafflagen men var där icke uttryckligen utsagd utan framgick av de bestämmelser som var givna beträffande de särskilda straffen eller andra brottspåföljderna. I *brottsbalken* har emellertid för klarhetens skull fastslagits såsom regel att det icke får dömas till flera brottspåföljder för samma brott med mindre annat är stadgat. Regeln gäller också utanför *brottsbalkens* område. De undantag som gäller är dels att villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande för barnavård kan kombineras med dagsböter — eller disciplinstraff när fråga är om brott av krigsman — dels att ämbetsstraff kan ådömas samtidigt med annan brottspåföljd. Enligt 6 § skall, när någon dömes för flera brott, gemensam påföljd ådömas för brotten, om ej annat är stadgat. Om särskilda skäl är därtill må enligt andra stycket i samma paragraf för ett eller flera brott dömas till böter jämte påföljd för annan brottslighet, så ock till fängelse jämte villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt. Sistnämnda undantag har införts, emedan en sådan kombination av påföljder ansetts kunna vara motiverad, där av allmänpreventiva hänsyn en tids frihetsberövande framstår såsom påkallat för något av brotten men det eljest är till fyllest med villkorlig dom eller skyddstillsyn. Tidigare nödgades domstolen i ett sådant fall för hela brottsligheten välja mellan att meddela villkorlig dom och att döma ovillkorligt. Besvärande visade sig detta i praktiken vara särskilt när den tilltalade skulle dömas dels för rattfylleri, dels för ett brott av annat slag, t. ex. en stöld. Enligt *brottsbalken* är det möjligt att i ett sådant fall döma till fängelse för rattfylleriet och meddela villkorlig dom eller döma till skyddstillsyn för stölden. Enligt vad departementschefen uttalade (NJA II 1962 s. 42) ligger det i sakens natur, att skyddstillsyn icke bör kombineras med fängelse för någon längre tid. Kombinationen är enligt departementschefen icke lämplig, om den gräns, ovanför vilken villkorlig frigivning skall ske, finnes böra överskridas vid utmätningen av fängelsetiden. Vid val av påföljd skall enligt 7 § rätten, med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Enligt 28 kap. *brottsbalken* må skyddstillsyn ådömas för brott varå kan följa fängelse, såframt det prövas erforderligt att den tilltalade ställes under övervakning och mer ingripande påföljd än skyddstillsyn ej finnes påkallad. (1 §) Har den tilltalade fyllt aderton år, må rätten, om det är erforderligt för hans tillrättaförande eller eljest, förordna att i skyddstillsynen skall ingå behandling i anstalt. Sådant behandling skall pågå minst en och högst två månader. Har den dömdes ej fyllt tjugotre år äger

rätten förordna att beslut om anstaltsbehandling skall gå i verkställighet utan hinder av att domen å skyddstillsyn icke vunnit laga kraft. (3 §) Strafflagberedningen föreslog för sin del att förordnandet om omedelbar verkställighet icke skulle vara beroende av den dömdes ålder och anförde i denna del bl. a. (NJA II 1962 s. 464).

Om domen innehåller förordnande om behandling i tillsynsanstalt, bör denna behandling — som ingår såsom ett led i skyddstillsynen och därför avräknas å prøvotiden — såvitt möjligt föregå vården i frihet och utgöra en förberedelse till denna. Möjligheterna att ändamålsenligt planera skyddstillsynen försämras uppenbarligen, om vården i frihet efter någon tid kommer att avbrytas av anstaltsbehandling under 2 månader. Ej minst i de fall då sådan behandling finnes erforderlig och framför allt när det är fråga om unga brottslingar, torde det vara angeläget, att reaktionen mot den dömda sätter in utan uppskov. Rätten har därför [i 16 §] tillagts befogenhet att jämte det den förordnar om behandling i tillsynsanstalt besluta att förordnandet skall gå i verkställighet utan hinder av att det ej har vunnit laga kraft.

Departementschefen ansåg sig icke kunna biträda förslaget vad det gällde vuxna lagöverträdare. Däremot borde enligt departementschefen avgörande hinder icke möta mot att domstolen — liksom vid ungdomsfängelse — får möjlighet att förordna om omedelbar verkställighet beträffande den, som är under 23 år. Bestämmelsen utformades, såsom framgår av vad nyss återgivits, i enlighet med departementschefens förslag.

I sammanhanget må slutligen erinras om att, enligt 28 kap. 4 § brottsbalken, skyddstillsyn skall fortgå under en prøvotid av tre år samt att enligt 26 kap. 6 §, som i sin nu gällande lydelse trätt i kraft den 1 januari 1966, den som undergår fängelse på viss tid må frigivas villkorligt sedan två tredjedelar av tiden eller, om särskilda skäl föreligger, halva tiden avtjänats. Frigivningen må dock ej ske förrän verkställigheten pågått minst fyra månader. I beslut om villkorlig frigivning skall fastställas en prøvotid av minst ett och högst tre år eller, om den tid som vid frigivningen återstår av straffet överstiger tre år, högst fem år (26 kap. 10 §).

Motionerna

I motionerna framhålls att brottsbalken givit domstolarna större möjligheter att differentiera påföljden än som förut varit fallet men att vid bestämmande av påföljd för ett och samma brott en restriktiv inställning behållits. Det har emellertid enligt motionärerna visat sig att det kan förekomma fall, då det kan vara lämpligt med *påföljdscombinationen fängelse och skyddstillsyn*. I denna del anföres därefter följande.

Domstolen kan finna att det av allmänpreventiva skäl bör ådömas den tilltalade ett kortvarigt frihetsstraff, medan behovet av övervakning gör

sig gällande som grund för påföljden skyddstillsyn. Det bör härvid anmärkas att endast den som undergår fängelse i sex månader eller mera ställes under övervakning vid frigivningen.

Möjligheten att kombinera skyddstillsyn med anstaltsbehandling torde inte vara till fyllest, emedan anstaltsbehandlingen är snävt tidsbegränsad och i princip inte är tänkt för personer över 23 år. Om det blir möjligt att döma till fängelse och skyddstillsyn för ett brott kan det diskuteras om prövotiden inte bör bli kortare än tre år.

Prövotiden efter villkorlig frigivning kan begränsas till ett år. Det skulle måhända förefalla egendomligt om ett straff på exempelvis fängelse i tre månader följs av skyddstillsyn med övervakning under tre år, medan ett straff på t. ex. fängelse i ett år följs av övervakning under endast ett år.

Även om man genom den föreslagna påföljdskombinationen skulle gå emot en allmän grundsats att ett brott inte bör medföra två påföljder av allmän karaktär, torde det i praktiken vara av värde för domstolen att få ytterligare en möjlighet att differentiera påföljden.

Vad gäller frågan om *omedelbar verkställighet av förordnande om anstaltsbehandling* vid dom å skyddstillsyn anför motionärerna, efter redogörelse för strafflagberedningens och departementschefens ovan återgivna uttalanden, följande.

När domstol finner förutsättningar föreligga för förordnande om anstaltsbehandling vid dom å skyddstillsyn, torde det såväl för den som är under som över 23 år vara lämpligt att behandlingen kan sättas in omedelbart. Med hänsyn till svårigheterna ur resocialiseringssynpunkt efter anstaltsvistelsen och planeringen av vården i frihet bör domstolen äga befogethet att om särskilda skäl föreligger oavsett den dömdes ålder besluta att förordnandet om behandling i anstalt skall gå i verkställighet utan hinder av att det inte vunnit laga kraft. I vart fall bör den nuvarande bestämmelsen modifieras.

Remissyttranden

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande över motionerna från *riksåklagarämbetet*, varjämte *föreningarna Sveriges häradshövdingar* och *Sveriges stadsdomare* beretts tillfälle att avge yttranden.

Samtliga remissinstanser avstyrker båda de genom motionerna framlagda förslagen.

Påföljdskombinationen fängelse och skyddstillsyn

Riksåklagarämbetet anför i denna del att påföljdskombinationen fängelse jämte skyddstillsyn för ett och samma brott synes kunna ifrågakomma allenast i fall, där straffminimum för brottet understiger sex månaders fängelse, och synes innebära att i sådana fall strafflatituden skärpes genom möjligheten att, utöver fängelsestraff enligt straffskalan, döma till skyddstillsyn. En dylik generell skärpning av latituden för mindre svåra

brott inger enligt riksåklagarämbetet starka principiella betänkligheter. På grund härav och då behovet av påföljds kombinationen frihetsberövande jämte skyddstillsyn i fall, där motsvarande effekt ej uppnås genom bestämmelserna om villkorlig frigivning, torde vara tillräckligt väl tillgodosett genom möjligheten att förordna om anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn samt genom stadgandet i 1 kap. 6 § andra stycket brottsbalken, bör enligt riksåklagarämbetets mening någon lagändring i den av motionärerna åsyftade riktningen ej genomföras.

Häradshövdingeföreningen anför i denna del följande.

Förslaget åsyftar att öppna möjlighet att jämte ådömande av fängelse, understigande 6 månader, döma till skyddstillsyn, i de fall ett övervakningsbehov konstaterats. Bestämmelsen skulle alltså innebära att kombinationen fängelse—skyddstillsyn kan ersätta antingen fängelse eller skyddstillsyn, under förutsättning tydligen att minimistraffet för brottet understiger fängelse 6 månader. Den synes kunna användas såväl i skärpande som mildrande riktning.

Föreningen anser den ökade handlingsfrihet, som genom brottsbalken tillagts domstolarna vid bestämmande av påföljd för brott, innefatta betydande fördelar. Den erfarenhet som hittills vunnits av det nya påföljds systemet är ju emellertid begränsad och ändringar däri, som innebär betydelsefulla nyheter, bör enligt föreningens mening ej så snart efter brottsbalkens ikraftträdande vidtagas utan att de förestavas av starka skäl.

Som i motionerna berörts rymmer brottsbalkens reaktionssystem olika möjligheter att kombinera kortare frihetsstraff med kriminalvård i frihet. Med nuvarande bestämmelser om villkorlig frigivning kommer av ett fängelsestraff om 6 månader normalt att avtjänas 4 månader, varefter provotid med övervakning vidtar. Effekten blir väsentligen densamma, som om, med tillämpning av en bestämmelse som den föreslagna, skulle dömas till fängelse 4 månader jämte skyddstillsyn. Endast övervakningstiden blir i praktiken kortare.

I samband med ådömande av skyddstillsyn kan föreskrivas att däri skall ingå behandling i anstalt. Sådan behandling skall pågå minst en och högst 2 månader. Även om behandlingssynpunkterna dominerar vid denna påföljd är det förutsatt att dylikt förordnande skall kunna ges även av allmänpreventiva skäl. Anordningen är främst avsedd för unga lagöverträdare, men någon högsta åldersgräns har ej föreskrivits. Den omständigheten att tidslängden för behandlingen är begränsad på sätt som nämnts synes ej böra tillmätas alltför stor vikt i förevarande sammanhang. Variationer i tidslängden på endast en eller ett par månader torde ej ha avgörande betydelse ur allmänpreventiv synpunkt.

Under förarbetena till brottsbalken uttalades viss tveksamhet om lämpligheten av denna påföljdsform. Den torde också hittills ha begagnats i tämligen ringa utsträckning. Förutom att ett frihetsberövande i många fall kan befaras motverka syftet med skyddstillsynen i övrigt kan väl sådana motiv ha inverkat som att man ej velat avbryta en arbetsanställning. Föreningen anser det emellertid troligt att skyddstillsyn med anstaltsbehandling kan visa sig vara ett i åtskilliga fall lämpligt reaktionsmedel, bland annat för att i viss mån tillgodose allmänpreventiva synpunkter.

Redan nu finns sålunda vidsträckt möjligheter att förena kortare frihetsberövande med kriminalvård i frihet. En fortsatt utbyggnad av dessa möjligheter skulle möjligen kunna vara av värde i vissa fall. Föreningen anser dock ytterligare erfarenheter av nuvarande reaktionssystem böra avvaktas innan reformfrågor av detta slag prövas. Det synes tänkbart att det kan visa sig lämpligt att vidare utbygga anordningen med frihetsberövande inom ramen för skyddstillsyn. För de fall där allmänpreventiva hänsyn dominerar men samtidigt ett mera utpräglat övervakningsbehov föreligger är en möjlig lösning att utveckla systemet med villkorlig frigivning. Enligt föreningens mening skulle påföljden härigenom få en mera positiv inriktning och ur skilda synpunkter vara att föredra framför konstruktionen med ådömande av dubbla påföljder för ett brott.

Föreningen vill i övrigt beröra några frågor av övervägande formell art.

Lagändringen föreslås ske genom införande av en ny paragraf i 26 kap. brottsbalken, som handlar om fängelse. I 28 kap. 1 § anges som villkor för ådömande av skyddstillsyn, bland annat, att mera ingripande påföljd än skyddstillsyn ej finnes påkallad. En ändring av eller ett tillägg till denna bestämmelse skulle vara erforderlig.

Vid tillämpningen av reglerna om konkurrenssituationer enligt 34 kap. brottsbalken och om undanröjande av skyddstillsyn av annan anledning än brott (28 kap.) synes vissa oklarheter kunna uppkomma. Sålunda synes tveksamt, efter vilka grunder eventuellt nytt fängelsestraff, som träder i stället för skyddstillsyn, skulle bestämmas. I vart fall synes ändring av bestämmelsen i 28 kap. 9 § brottsbalken påkallad. Det torde ej heller vara fullt klart om undanröjande jämlikt 34 kap. 1 § 3. skulle kunna ske enbart av skyddstillsynen för att exempelvis döma till fängelse.

I fall då såväl fängelse som skyddstillsyn ådömts för ett brott bör nöjdförklaring omfatta även fängelsestraffet. Uttrycklig bestämmelse härom erfordras. Därvid är att märka att reglerna om nöjdförklaring i fråga om skyddstillsyn och beträffande fängelse är olika (38 kap. 1 § brottsbalken, 1 § KK 6/11 1964 med vissa bestämmelser om vård i frihet av dem som dömts till påföljd för brott, 6 och 8 §§ lagen 6/5 1964 om behandling i fångvårdsanstalt).

Stadsdomarföreningen, genom sin styrelse, instämmer i motionärernas uttalande att det kan förekomma fall, då det skulle vara lämpligt att för samma brott döms till ett kortvarigt fängelsestraff i kombination med skyddstillsyn men att detta dock torde höra till sällsyntheterna. Domstolarna har ju enligt föreningen då möjlighet att döma till skyddstillsyn med anstaltsbehandling och något hinder för sådan påföljd om vederbörande fyllt tjugotre år föreligger inte, även om denna typ av påföljd ej bör användas i alltför höga åldersklasser. Med hänsyn till den korta tid som brottsbalken varit i kraft, finner styrelsen det olämpligt att redan nu göra en, åtminstone i principiellt avseende, så ingripande ändring i påföljdssystemet som den föreslagna. Styrelsen finner således icke tillräckliga skäl föreligga att tillstyrka bifall till motionerna i denna del.

Omedelbar verkställighet av anstaltsbehandling

Riksåklagarämbetet anser vad motionärerna anfört i denna fråga icke utgöra tillräckliga skäl för lagändring.

Häradshövdingeföreningen uttalar att det ur rättssäkerhetssynpunkt är en självklar princip, att brottspåföljder ej bör få verkställas innan beslutet därom vunnit laga kraft. Det avsteg som enligt brottsbalken gjorts beträffande i skyddstillsyn ingående anstaltsbehandling för personer under tjugotre år är — liksom den motsvarande regeln i fråga om ungdomsfängelse — förestavat av starka individualpreventiva skäl. Föreningen anser tillräcklig anledning ej föreligga att utvidga detta undantag på sätt som föreslagits.

Stadsdomarföreningen anser att rent allmänt största restriktivitet bör iakttas. när det gäller att låta ej lagakraftvunna domar gå i verkställighet. Någon stadga i praxis beträffande användningen av anstaltsbehandling har ännu icke uppnåtts och särskilt ej när det gäller klientelet över tjugotre år. Situationen för överrätterna skulle enligt styrelsen lätt kunna bli ganska prekär när ett mål överklagas, vari förordnande om anstaltsbehandling redan börjat verkställas. Styrelsen anser för sin del tiden ännu icke vara mogen för införandet av ett stadgande sådant som det föreslagna.

Utskottet

I förevarande motioner framlägges förslag om vissa ändringar i brottsbalkens påföljdsregler. Motionärerna förordar sålunda att domstol vid bestämmande av påföljd för ett enda brott skall kunna jämte fängelse understigande sex månader döma till skyddstillsyn. Såsom skäl härför åberopas att i vissa fall, då den tilltalade av allmänpreventiva skäl bör erhålla kortvarigt frihetsstraff, kan det vara lämpligt att samtidigt förordna om skyddstillsyn för att tillgodose behovet av övervakning. Den prøvotid, under vilken skyddstillsyn i dessa fall skall fortgå, föreslås kunna begränsas till ett år. Vidare anser motionärerna att beslut om anstaltsbehandling i dom å skyddstillsyn skall kunna verkställas utan hinder av att domen icke vunnit laga kraft även om den dömde fyllt tjugotre år, dock endast då särskilda skäl föreligger.

Genom brottsbalken har tillskapats ett system som ger domstolarna ökad handlingsfrihet vid val av påföljd. Balken trädde i kraft förra året och de erfarenheter som hittills vunnits är begränsade. Huruvida det är lämpligt att ytterligare vidga möjligheten att differentiera påföljderna på sätt motionärerna förordat kan därför, såsom framhållits i remissyttranden över motionerna, icke för närvarande avgöras. Vad därefter gäller förslaget beträffande omedelbar verkställighet av anstaltsbehandling har den nuvarande regeln, som gäller för personer under 23 år, förestavats av in-

dividualpreventiva skäl. Dessa skäl gör sig enligt utskottets mening inte gällande med samma styrka beträffande vuxna lagöverträdare, och tillräcklig anledning saknas därför att här göra avsteg från principen att brottspåföljder ej bör få verkställas innan lagakraftägande dom föreligger. Utskottet kan således ej heller i denna del biträda motionärernas yrkande.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,
att förevarande motioner, I:567 och II:688, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 14 april 1966

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Ernulf, Arvidson, Hjorth, Lundin, Ferdinand Nilsson*, Schött, Helge Karlsson och fru Lilly Ohlsson;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar, herrar Östrand, Svensson i Vä, fru Kristensson*, fru Löfqvist, herrar Martinsson, Jönsson i Malmö och Sjöholm*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.